

بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های مرجع بر شکل‌گیری نگرش سیاسی دانشجویان

(مطالعه موردی: خیزش‌های اخیر اسلامی در منطقه خاورمیانه)

روح‌الله عباسی^۱

دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری، دانشگاه علامه طباطبائی

علیرضا کوهکن^۲

استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی

صادق آبسالان^۳

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۱/۲۳ تاریخ دریافت: ۹۲/۰۷/۱۸

چکیده

بررسی نگرش سیاسی دانشجویان مسئله‌ای است که در جامعه ما از جایگاه خاصی برخوردار است؛ چراکه نگرش‌ها مقدمه شکل‌گیری رفتارها و کنش‌های اجتماعی افراد هستند. از سوی دیگر، موضوع خیزش‌های اسلامی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، مهم‌ترین موضوع در عرصه تحولات سال‌های اخیر منطقه محسوب می‌شود. با توجه به اینکه تاکنون داده مستند تجربی درخصوص دیدگاه دانشجویان در این زمینه ارائه نشده است، سنجش هرچند اجمالی این موضوع ضروری به نظر می‌رسد.

مقاله حاضر تلاشی است برای بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های مرجع در نگرش دانشجویان به خیزش‌های اسلامی اخیر در منطقه. برای این منظور، ابتدا دیدگاه ۹۷۷ دانشجو از ۱۶ دانشگاه کشور به روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای اخذ شد و به کمک آزمون کای اسکور، رگرسیون چندگانه و تحلیل مسیر تجزیه و تحلیل شد.

نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که در مجموع، ۴۲٪ درصد از تغییرات نگرش دانشجویان به جنبش‌های اسلامی منطقه، از مسیر دو عامل منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع اجتماعی تبیین شدنی است ($p < 0.001$). همچنین، مبتنی بر نتایج تحلیل مسیر، از میان منابع کسب خبر، به ترتیب تأثیر صداوسیما و شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌های اینترنتی و از میان گروه‌های مرجع اولیه و ثانویه، نقش رهبری نظام و علمای دینی در شکل‌گیری نگرشی خاص در دانشجویان درباره خیزش‌های اسلامی در منطقه خاورمیانه، معنادار است. در پایان، تلویحات پژوهش حاضر بررسی شده است.

واژه‌های کلیدی: نگرش سیاسی، خیزش‌های اسلامی، گروه‌های مرجع، منابع کسب خبر.

1. abbasti.ro@gmail.com

2. koohkan2001@gmail.com

3. sadegh_absalan@yahoo.com

مقدمه

شناخت نگرش^۱ گروه‌های اجتماعی به مسائل مختلف حائز اهمیت است؛ زیرا همان‌گونه که محققان بسیاری خاطرنشان کرده‌اند، نگرش‌ها یکی از عوامل بسیار مهم مؤثر بر رفتار افراد و یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های بسیار قوی رفتار آنان به شمار می‌رود. نگرش را می‌توان ارزیابی خلاصه و کوتاهی از موضع تفکر دانست که دربرگیرندهٔ پاسخ‌های شناختی و عاطفی است و به نوعی گرایش و تمایل به عمل معین را در مقابل محركی خاص، ایجاد می‌کند (اوپنهایم^۲، ۱۳۶۹؛ بینر و وانک^۳، ۱۳۸۵). به عبارت دیگر، نگرش حالت آمادگی روانی نسبتاً پایداری است که فرد در رویارویی با پدیده، با توجه به تجربه‌های پیشین و ارزیابی شناختی و عاطفی، درمورد آن پدیده ارزشیابی‌های مثبت یا منفی می‌کند و آماده عکس‌العمل (رفتار) می‌شود (روشن‌نهاد، ۱۳۸۸). «نگرش» ویژگی‌هایی دارد:

۱. خصوصیت اصلی نگرش، آمادگی برای پاسخ دادن است.
۲. حالت درونی آمادگی است؛ این بدان معناست که نگرش پیش شرط رفتار است، نه یک نگرش رفتار.

۳. نگرش مفهومی چندبعدی است شامل عناصر شناختی و عاطفی و رفتاری.
۴. فی‌البداهه و دفعی شکل نمی‌گیرد؛ بلکه از طریق تجربه فرد به وجود می‌آید و از طریق سایر تجارب فرد سازمان داده می‌شود.

۵. نگرش حامل ارزشیابی مثبت و منفی نسبت به موضوع نگرش است و نسبتاً بادوام است.

چنان‌که دیدیم، نگرش دامنهٔ گسترده‌ای از مفاهیم را دربرمی‌گیرد. یکی از انواع نگرش‌هایی که فرد می‌تواند به موضوعات پیرامونی خود داشته باشد، نگرش سیاسی^۴ است. نگرش سیاسی جهت‌گیری‌های منفی یا مثبت دربرابر واقعیات سیاسی هستند. نگرش سیاسی آمادگی یا آمادگی درونی برای انجام عمل به‌نحوی خاص دربرابر پدیده‌ای سیاسی است، خواه این پدیده ایدئولوژی باشد، خواه نیرو و مسئله و امر مرتبط با احزاب یا افراد

Islamic World Studies Association

جمعیت دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهشی سیاسی جهان اسلام

۱۰۸

۱۳۹۷ ، شماره ۱۰ ، زمستان

-
1. Attitude
 2. Oppenheim
 3. Bihner And Wanke
 4. Political attitudes

سیاسی. به‌زعم می‌نارد و لانسلو^۵، نگرش‌های سیاسی عبارت‌اند از طرز‌تلقی‌هایی اجتماعی که دربرابر اوضاع سیاسی که خود اوضاعی اجتماعی هستند و از زاویه قدرت یعنی حکومت یا جامعه بدان‌ها نگریسته می‌شود، شکل می‌گیرند (ساروخانی، ۱۳۷۰). به‌عبارتی، عقیده و نظر و احساسی که فرد درباره موضوع سیاست دارد، نگرش سیاسی او را تشکیل می‌دهد.

اما در اینجا این مسئله مطرح است که نگرش‌ها چگونه شکل می‌گیرند و چگونه تغییر می‌کنند؟ چنان‌که اشاره شد، یکی از ویژگی‌های نگرش فی‌البداهه و خلق‌الساعه‌نبودن آن است و اینکه از بد و تولد به‌همراه فرد نیست، بلکه از طریق تجربه فرد به‌وجود می‌آید؛ از این‌رو، منابع نگرش از نظر اکثر اندیشمندان، افرادی هستند که انسان در زندگی خود با آن‌ها کنش متقابل دارد. در این میان، روان‌شناسان اجتماعی درخصوص اینکه نگرش‌ها چگونه آموخته می‌شوند، نظریات متعددی ارائه داده‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: تجربه مستقیم، قرارگرفتن در معرض محرک‌ها^۶، شرطی شدن کلاسیک^۷ و کنشگر^۸، یادگیری مشاهده‌ای^۹ (الگو و سرمشق‌گرفتن) و مقایسه اجتماعی^{۱۰}. در ادامه، تنها به عواملی اشاره خواهد شد که با تحقیق حاضر ارتباط مستقیم دارند.

تجربه مستقیم: در بسیاری از موارد، نگرش‌های افراد حاصل مواجهه مستقیمشان با موضوع نگرش است. در مورد دانشجویان نیز این قضیه صادق است؛ بدین‌معنا که اگر فرد پیش از این فعالیت سیاسی می‌کرده یا به‌نحوی با مسائل حوزه سیاست ارتباط بیشتری داشته است، این رویارویی و تجربه ممکن است بر هر سه جزء نگرش او، چه از نظر جهت و چه از نظر شدت، آثاری بگذارد و مبنای شناخت، احساس، عملکرد و قضاوت او در موضوع نگرش قرار گیرد.

مقایسه اجتماعی: سازوکار دیگری که در شکل‌گیری نگرش‌ها نقش دارد، مقایسه اجتماعی، یعنی تمایل افراد به مقایسه خود با دیگران است. مقایسه اجتماعی به افراد کمک می‌کند تا مشخص کند که آیا دیدگاه‌هایشان در مورد واقعیت‌های اجتماعی درست است

5. Meynard & Lancelot
6. More exposure
7. Classical conditioning
8. Operant conditioning
9. Observational learning
10. Social comparison

یا نه. این سازوکار چه بسا درمورد دانشجویان و نگرش‌های شان نیز صادق باشد. بدین معنا که نگرش دانشجویان ممکن است تا حدی از نگرش دانشجویان دیگر و فضای حاکم بر محیط زندگی دانشجویان متأثر باشد. این موضوع به ویژه هنگامی اهمیت ویژه می‌یابد که با نظریه الگو و سرمشق‌گیری ترکیب شود. علاوه بر این، سن دانشجویان و تأثیرپذیری آن‌ها از گفتمان برتر حاکم بر فضای دانشگاه، بر شدت این موضوع می‌افزاید.

الگو و سرمشق‌گرفتن: فرایند دیگری که نگرش از طریق آن‌ها آموخته می‌شود، الگوی یادگیری اجتماعی یا سرمشق‌گرفتن با یادگیری مشاهده‌ای است. براساس این مکانیسم، افراد ایده‌ها و رفتارهایشان را با درک ایده‌ها و مشاهده رفتارهای کسانی می‌آموزنند که برایشان مهم هستند. دیگرانِ مهم برای کودکان عموماً والدین هستند و با افزایش سن و ورود به عرصه‌های مختلف اجتماعی، این دیگرانِ مهم بسط می‌یابند؛ چنان‌که استاد برای دانشجو فرد مهمی به حساب می‌آید (کریمی، ۱۳۷۵؛ دلاور، ۱۳۹۱).

بدیهی است که همه گروه‌های اجتماعی به‌نحو یکسان در کانون توجه افراد یا گروه‌ها قرار نمی‌گیرند. تأثیرپذیری از دیگران در دامنه‌ای از بی‌تفاوتویی کامل تا تعلق توأم با شور و اشتیاق وجود دارد. گروه‌های مرجع از این جهت اهمیت دارند که رفتارها، آگاهی‌ها، ایدئولوژی‌ها و بالاخره افکار معینی را به افراد تحمیل می‌کنند. افراد، گروه مرجع را سرمشق قرار می‌دهند؛ چراکه عقاید و رفتارهای گروه مرجع موضوع توجه و اعتماد کسانی است که به آن وابسته‌اند. برای معتقدان به مذهب معین، پیشوایان دینی گروه مرجع به حساب می‌آیند. گروه مرجع حتی ممکن است در زمان حاضر نیز موجودیت نداشته باشد. فردی که عضو خانواده‌ای است، در صورت پذیرش آن و پیوستگی کامل با آن، هنجارها و اصول و عقاید موجود در آن را ملاک رفتار خویش قرار می‌دهد (روشن‌نهاد، ۱۳۸۸).

دانشگاه محیطی بسیار متنوع و غنی است که در شکل‌گیری نگرش‌های جدید یا تحکیم و تغییر نگرش‌های پیشین دانشجویان مؤثر است. بخشی از نگرش‌های دانشجویان، پیش از ورود به دانشگاه، در محیط خانه و مدرسه و از طریق رسانه‌های جمعی شکل گرفته است. پس از ورود به دانشگاه، یا این نگرش‌ها تحکیم می‌شوند یا زمینه تغییر آن‌ها فراهم می‌شود. علاوه بر این‌ها، نگرش‌های جدیدی هم در دانشجویان شکل می‌گیرد که نتیجه تعاملات جدید آنان و دسترسی به منابع جدید شناخت است. رسانه‌های جمعی (داخلی

و خارجی)، منابع اطلاعاتی جدید (ایترنوت، کتاب)، گروههای مرجع دانشجویی (استادان، روشن فکران، روحانیان و نویسندگان)، روزنامه‌ها، انجمن‌های سیاسی (انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی) و غیرسیاسی (کانون‌های فرهنگی) و از همه مهم‌تر، سنت‌های دانشجویی، همگی عناصری هستند که در ساختن منظومه‌های نگرشی دانشجویان دخیل هستند. این منظومه‌های نگرشی را می‌توان به یک معنا، «فرهنگ دانشجویی» نامید. دانشجویان نوعی فرایند جامعه‌پذیری را در دانشگاه طی می‌کنند و در جریان همین جامعه‌پذیری است که فرهنگ دانشجویی را می‌آموزنند یا درونی می‌کنند. بدون شک، فرهنگ دانشجویی یا منظومه‌های نگرشی دانشجویان چنان وسیع است که با یک تحقیق نمی‌توان آن‌ها را شناخت؛ اما در ارتباط با علل نگرش دانشجویان به سیاست یا عوامل مؤثر بر نگرش سیاسی دانشجویان، همان‌طور که در مباحث نظری بالا مطرح شد، عوامل متعددی تأثیرگذار هستند که برخی از آن‌ها لزوماً ماهیت سیاسی ندارند. این عوامل را می‌توان به سه دسته کلی تقسیم کرد: ۱. عوامل زمینه‌ای، مانند سن، جنس، قومیت، رشته تحصیلی، طول مدت تحصیل، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده دانشجویان؛ ۲. عوامل درون‌دانشگاهی، مانند فضای دانشگاه و خوابگاه، زمینه‌های ساختاری و بوروکراتیک دانشگاه، نوع عملکرد مدیریت دانشگاه، تأثیر متون و برنامه‌های درسی؛ ۳. عوامل فرادانشگاهی، مانند وضع عمومی جامعه، کارکرد نظام سیاسی، کارکرد نظام اقتصادی، کارکرد نظام فرهنگی، گروههای مرجع اجتماعی، فرهنگ‌های سیاسی دانشجویی، منابع کسب خبر (سراج‌زاده، ۱۳۸۱؛ سیدامامی و دیگران، ۱۳۸۵).

هریک از این عوامل به‌نحوی در نگرش دانشجویان و به‌تبع آن فعالیت‌های سیاسی مؤثرند. دانشجویان یکی از اشاره‌فعال جوامع در عرصه سیاست محسوب می‌شوند و کمتر کشوری می‌توان یافت که دانشجویان در آن نقش سیاسی مهمی به‌عهده نداشته باشند. جامعه دانشگاهی و دانشجویان به‌دلیل برخورداری از جایگاه ویژه در تأثیرگذاری بر اذهان عامه و نیز به‌جهت داشتن رویکردهای انتقادی به محیط پیرامونی، در هر اجتماعی در کانون توجه مسئولان جامعه قرار دارند.

مقاله پیش‌رو، در پی بررسی عوامل مؤثر بر تغییر نگرش دانشجویان کشور است و در میان عوامل متعدد، نقش منابع کسب خبر و گروههای مرجع اجتماعی را در شکل‌گیری

پیشینه پژوهشی

درخصوص تأثیر منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع بر نگرش دانشجویان، تحقیقات متعددی صورت گرفته است.

- منابع کسب خبر و نگرش دانشجویان: سیدامامی (۱۳۸۴) در پژوهشی با عنوان «سنچش اشکال و سطوح مشارکت سیاسی دانشجویان و نگرش‌های آنان درباره مشارکت سیاسی» که در دانشگاه‌های شهر تهران انجام داد، مهم‌ترین منبع کسب اخبار و اطلاعات سیاسی دانشجویان را ابتدا تلویزیون و سپس روزنامه‌ها و سایت‌های اینترنتی معرفی کرد.

نگرش دانشجویان بررسی کرده است. همان‌طور که از توضیحات فوق آشکار است، هدف اصلی پژوهش مطالعه سهم برخی عوامل اجتماعی در ایجاد تغییر نگرش در دانشجویان است و محتوای نگرش که ممکن است موضوعاتی از قبیل سیاست داخلی و عملکرد قوا و تحولات بین‌المللی باشد، نسبت به مسئله اصلی پژوهش، موضوعی ثانوی است.

جهان عرب در اواخر سال ۲۰۱۰ و اوایل ۲۰۱۱ شاهد تحولاتی بود که برای ناظران جهانی پیش‌بینی ناپذیر و تکان‌دهنده بود. در پی این تحولات، خیزش‌های مردمی گسترده با خواستها و مطالبات بی‌سابقه، همانند خواست سرنگونی حکومت‌های وقت و برپایی جامعه مدنی و حکومتی مردمی شکل گرفت که سرنگونی برخی حاکمان عرب متمایل به غرب را در پی داشت (خواجه‌سروری و دیگران، ۱۳۹۱).

به‌منظور بررسی عوامل مؤثر در تغییر نگرش دانشجویان در کشور، موضوع وضعیت نگرش دانشجویان به خیزش‌های اخیر مردمی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا که از موضوعات بسیار مهم در عرصه تحولات منطقه طی سال‌های اخیر محسوب می‌شود، بررسی شده است. با توجه به اینکه تاکنون داده مستند تجربی درخصوص دیدگاه دانشجویان در این زمینه ارائه نشده است، سنچش هرچند اجمالی این موضوع نیز ضروری به‌نظر می‌رسد. گروه‌های مرجع اجتماعی بررسی شده در این تحقیق عبارت‌اند از: رهبری نظام، مراجع تقليد و علماء، استادی دانشگاه، معتقدان و روشن‌فکران سیاسی، اعضای خانواده و سایر (اعم از دوستان و هنرمندان و...). منابع کسب خبر نیز شامل صداوسیما، ماهواره، روزنامه، سایت‌های اینترنتی، رادیوهای خارجی و اطرافیان بوده است.

نتایج پژوهش دیگری با عنوان «تأثیر وسائل ارتباط جمیعی بر مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی» (پناهی و عالیزاد، ۱۳۸۴) نشان داد که میان استفاده از ماهواره و مشارکت سیاسی شهروندان، رابطه معنادار منفی وجود دارد ($r=-0.285$). همچنین، میان استفاده از وسائل ارتباط جمیعی داخلی نظیر صداوسیما و روزنامه‌های سراسری با مشارکت سیاسی رابطه معنادار وجود دارد ($r=0.4$). از سوی دیگر، ادبی سده و کیهانی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه اصفهان» میان استفاده از رسانه‌های جمیعی (اعم از تلویزیون و اینترنت) با مشارکت سیاسی دانشجویان، رابطه معناداری مشاهده نکردند.

۲. گروههای مرجع اجتماعی و نگرش نسبت به دانشجویان: درخصوص نقش گروههای مرجع در شکل‌گیری نگرش‌های دانشجویان نیز تحقیقاتی صورت پذیرفته است. در سال ۱۳۸۸، روش‌نهاد پژوهشی با عنوان «سنجد نگرش سیاسی دانشجویان» با حجم نمونه ۱۵۳۶ انجام داد. نتایج این پژوهش در ارتباط با سنجد «میزان تأثیرپذیری دانشجویان از گروههای مرجع» حاکی از آن است که بین گروههای اولیه از نظر تأثیرگذاری بر دانشجویان، خانواده در درجه اول اهمیت قرار دارد (۴۵ درصد) و گروههای همسال، تنها ۳۴ درصد بر نگرش سیاسی دانشجویان مؤثرند. از میان گروههای مرجع ثانویه، گروههای مؤثرتر در شکل‌گیری نگرش سیاسی پاسخ‌گویان، به ترتیب عبارت‌اند از: شخصیت‌های فکری فرهنگی (۵۱/۶ درصد)، اولیای خدا و دستورهای دین (۴۵ درصد) و شخصیت‌های سیاسی مذهبی (۴۲/۹ درصد). کم‌اثرترین گروههای نیز به ترتیب، قهرمانان ورزشی و هنرمندان (۱۱/۴ درصد)، رهبران انقلابی خارجی (۱۶/۷ درصد) و احزاب داخلی (۲۲ درصد) هستند. در ارتباط با سنجد «گروههای مرجع ثانویه مطرح در جامعه‌پذیری سیاسی» نتایج این پژوهش نشان می‌دهد ۳۰ درصد دانشجویان اعتقاد دارند که فضا و محیط دانشگاه در حد زیاد و خیلی زیاد در دانشجویان نگرش سیاسی ایجاد می‌کند.

سیدامامی در پژوهشی با عنوان «مشارکت سیاسی دانشجویان: ارزیابی برخی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی» به استناد یافته‌های پیمایشی که درباره اشکال و سطوح مشارکت سیاسی دانشجویان به دست آمد، یکی از نظریه‌های جامعه‌شناسی مشارکت سیاسی، یعنی «نظریه منابع»، را ارزیابی کرده است (سیدامامی، ۱۳۸۶). براساس نتایج

حاصل از این پژوهش، تفاوت در منابع اجتماعی‌اقتصادی دانشجویان، مانند تحصیلات و درآمد خانواده، تفاوت معناداری را در رفتار مشارکتی آنان سبب نمی‌شود و علاقه به سیاست و پیگیری اخبار و مسائل سیاسی از رسانه‌ها یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی دانشجویان در ایران به‌شمار می‌رود. همچنین، حس اثربخشی سیاسی به‌عنوان یکی از منابع روان‌شناختی، در هر دو بعد اثربخشی درونی و بیرونی، رابطه معناداری با مشارکت سیاسی آنان دارد؛ اگرچه مشارکت رأی‌دهی ظاهراً درمورد دانشجویان رابطه محکمی با حس اثربخشی سیاسی آنان ندارد. البته دین‌داری یا مذهبی‌بودن در چارچوب نظام سیاسی ایران، تا حدودی بر مشارکت سیاسی دانشجویان تأثیر مثبت دارد.

طرح «نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان» از جمله پژوهش‌های دیگری است که سراج‌زاده در سال ۱۳۸۱ اجرا کرده است. در این پژوهش، ۱۵۲۲ نفر از دانشجویان در ۲۰ دانشگاه دولتی انتخاب شدند. ۶۴ درصد از دانشجویان، شخصیت‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران را بزرگان سیاسی مورد احترام خود معرفی کردند و حدود ۳۲ درصد، از مصلحان و روشن‌فکران معاصر مانند امیرکبیر و مصدق و شریعتی نام برده‌اند. مرکز افکارسنجی (ایسپا، ۱۳۸۴) نیز در سال ۱۳۸۴، تحقیق دیگری درباره نگرش‌های سیاسی دانشجویان، بر روی نمونه‌ای از دانشجویان دانشگاه تهران (۶۶۷ نفر؛ ۵۲ درصد زن و ۴۸ درصد مرد) انجام داده است که براساس نتایج آن، نزدیک ۵۰ درصد از دانشجویان پیگیر اخبار مربوط به مسائل و رخدادهای سیاسی هستند و بیش از ۴۰ درصد آنان در میان دوستان و محافل خانوادگی به مباحث سیاسی می‌پردازنند.

۳. خیزش‌های اسلامی: درخصوص تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا مطالعات نظری متعددی انجام شده است. نقش رسانه‌ها در بازنمایی تحولات منطقه در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی تحولات اخیر جهان اسلام در گفتمان پرس‌تی‌وی» بررسی شده است (بشیر و وحیدی فردوسی، ۱۳۹۲). نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که سیاست شبکه خبری پرس‌تی‌وی در قبال تحولات بحرین و لیبی و یمن با تأکید بر مصاديق فساد و سرکوب و شکنجه مردم بوده است؛ اما درخصوص سوریه، بر لزوم اصلاحات (و نه تغییر رژیم) تأکید شده است. حاتمی و اسماعیلی (۱۳۹۱) در پژوهشی مبتنی بر روش تحلیل گفتمان، تعالی گفتمان انقلاب اسلامی در جنبش‌های بیداری اسلامی را بررسی

کرده‌اند. در این پژوهش تحولات اخیر منطقه، در مسیر گفتمانی انقلاب اسلامی ایران و نویدبخش شکل‌گیری ادبیات جدیدی از مواجهه با نظام سلطه بین‌الملل دانسته شده است. خواجه‌سروری و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «بیداری اسلامی و جریان‌های اسلام‌گرا» درباره نقش و عملکرد جریان‌های اسلام‌گرا در شکل‌گیری پدیده بیداری اسلامی کاوش نظری کرده‌اند.

با وجود این، در هیچ‌یک از این پژوهش‌ها، داده مبتنی بر پیمایش درخصوص نگرش دانشجویان به خیزش‌های اخیر منطقه ارائه نشده است و این مسئله یکی از جنبه‌های نوآورانه مقاله حاضر می‌باشد.

روش تحقیق

مبتنی بر شرایط تحقیق و موضوع موردبررسی، پژوهش حاضر از نوع پیمایشی مقطعی است و اطلاعات از طریق پرسش‌نامه محقق‌ساخته گردآوری شده است. رایج‌ترین طرحی که در تحقیق پیمایشی به کار می‌رود، طرح مقطعی است. در این رویکرد، اطلاعات از افراد در یک مقطع زمانی جمع‌آوری می‌شود.

۱۱۵

پژوهشی
نقش
دانشجویان
و گروه‌های
نمود
بر
نگارش
پژوهشی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشی یافی جهان اسلام

جامعه آماری، نمونه و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری در پژوهش حاضر، همه دانشجویان شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۱ در مقاطع مختلف تحصیلی، در دانشگاه‌های دولتی (حدود ۵۳ دانشگاه) تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری هستند^{۱۱} (حدود ۲,۴۰۲,۳۴۵ نفر). برای تعیین حجم نمونه، با دراختیارداشتن فراوانی جامعه آماری، از فرمول تعیین حجم نمونه (فرمول کوکران) به شرح زیر استفاده شده است ($d = 0/04$ و $p = 0/05$):

$$n = \frac{Nt^2 p(1-p)}{Nd^2 + t^2 p(1-p)} = 600$$

حجم نمونه پیشنهادی فرمول فوق حدود ۶۰۰ نفر است که براساس پیشینه تجربی و ملاحظات تحقیق، درنهایت حجم نمونه ۹۸۰ نفر افزایش یافت و این تعداد پرسش‌نامه وارد مرحله تجزیه و تحلیل شد.

۱۱. سایت موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی: irphe.ac.ir/files/site1/pages/Amar_1Negah

شیوه نمونه‌گیری: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مجموعه دانشگاه‌های تحت پوشش

خود را در پنج منطقه طبقه‌بندی کرده است. همین مبنای نمونه‌گیری به‌روش چندمرحله‌ای^{۱۲} قرار گرفت. در این بخش، به هر دانشگاه به عنوان خوشه^{۱۳} نگریسته می‌شود. برای انجام فرایند نمونه‌گیری، نخست سهمیه مربوط به هر منطقه مناسب با جمعیت آن نسبت به کل جمعیت دانشجویی محاسبه شده و در هر منطقه، دانشگاه مدنظر به‌روش PPS (که در آن خوشه‌های بزرگ‌تر امکان بیشتری برای ورود به نمونه پیدا می‌کنند) انتخاب شد و درنهایت، ۱۶ دانشگاه پیمایش شدند.^{۱۴} گفتنی است که سهمیه هر دانشگاه نیز مناسب با جمعیت دانشجویی آن‌ها نسبت به کل جمعیت دانشجویی منطقه مدنظر، تعیین شد.^{۱۵}

ابزار اندازه‌گیری

ابزار اندازه‌گیری در پژوهش حاضر پرسشنامه است که براساس اهداف پژوهش و مبانی نظری و ملاحظات روش شناختی نظریه کلاسیک آزمون^{۱۶} تدوین شده است. دقیق‌ترین راه برای تعیین روایی^{۱۷} پرسشنامه، استفاده از روایی ملاکی از طریق بررسی همبستگی نتایج آن آزمون با ملاکی خارجی از قبل پرسشنامه مشابهی است که قبلاً تهیه شده و روایودنش اثبات شده است. اما اگر چنین پرسشنامه‌ای از قبل وجود نداشته باشد یا امکان اجرای همزمان آن‌ها وجود نداشته باشد، از روایی محتوایی^{۱۸} بهره‌گیری می‌شود؛ به این ترتیب که ارتباط کامل گویه‌های آزمون با محتوای زمینه مدنظر از طریق رجوع به افراد خبره و دارای صلاحیت در آن حوزه انجام می‌شود. برای تعیین روایی پرسشنامه حاضر، از روایی صوری^{۱۹} (یکی از اقسام روایی محتوایی) و مبتنی بر دیدگاه خبره، استفاده شده است. برای این منظور، پرسشنامه در اختیار مجموعه‌ای از متخصصان شامل استادان علوم سیاسی (دو نفر)، صاحب‌نظران حوزه روش در پژوهش‌های اجتماعی (دو نفر) و پژوهشگران و

۱۱۶

پژوهشی پژوهشی پژوهشی پژوهشی پژوهشی پژوهشی

12. Multi-Stage Sampling

13. Cluster

۱۴. دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، خوارزمی، زنجان، ارومیه، کردستان، لرستان، فردوسی مشهد، یزد، مازندران، اصفهان، صنعتی اصفهان، اراک، شهید چمران اهواز، شهید باهنر کرمان، هرمزگان.

۱۵. روش نمونه‌گیری در دانشگاه‌ها، طی آینه‌نامه‌ای به مجریان میدانی طرح آموزش داده شد.

16. Classical Test Theory (CTT)

17. Validity

18. Content Validity

19. Face Validity

تحقیقان عام حوزه علوم انسانی (چهار نفر) قرار گرفت. پس از اخذ دیدگاه‌های آنان و انجام اصلاحات طی مراحل متعدد، سؤالاتی از پرسشنامه انتخاب شدند که ضریب توافق در آن‌ها بالای ۰/۷ بود.

تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت توصیفی و سپس تحلیل استنباطی از طریق آزمون کای اسکور، تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر و با کمک نرم‌افزار SPSS صورت گرفته است.

یافته‌ها

پس از مرور مبانی نظری و تجربی، یافته‌های تحقیق در دو بخش توصیفی و استنباطی ارائه شده است.

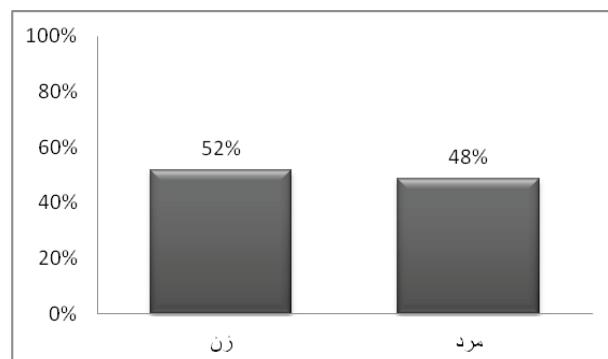

۱۱۷

بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های موج بزرگ‌گیری ...

۱- یافته‌های توصیفی
۱-۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی:
ارائه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی برای شناسایی بیشتر ویژگی‌های شرکت‌کنندگان در تحقیق ضرورت دارد. در اینجا اهم اطلاعات مربوط به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی^{۲۰} اعضای گروه نمونه آورده شده است.

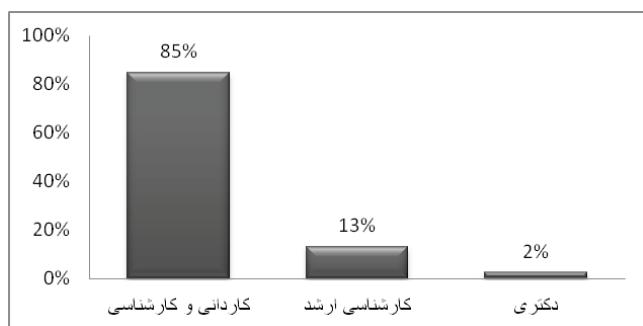
در نمودار ۱، اطلاعات مربوط به جنسیت شرکت‌کنندگان در تحقیق، بر حسب درصد نشان داده شده است. براساس نمودار، ۵۱/۶ درصد از دانشجویان حاضر در تحقیق را زنان و ۴۸/۴ درصد از دانشجویان را مردان تشکیل می‌دهند که این نسبت‌ها رابطه نزدیکی با نسبت دانشجویان زن و مرد شاغل به تحصیل در کل دانشگاه‌های کشور دارد.

نمودار ۱. نسبت جنسیت شرکت‌کنندگان

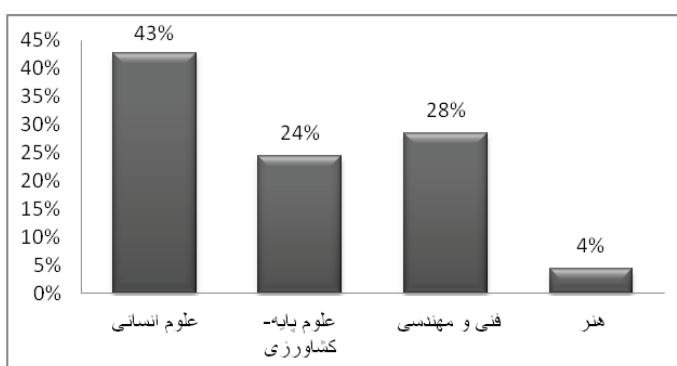
20. Demographic Characteristics

در نمودار ۲، اطلاعات مربوط به مقطع تحصیلی شرکتکنندگان در تحقیق، نشان داده شده است. بر این اساس، ۸۵درصد دانشجوی کارданی و کارشناسی، ۱۳درصد دانشجوی کارشناسی ارشد و ۲درصد دانشجوی مقطع دکتری هستند. ضمناً این نسبت‌ها با نسبت دانشجویان مقاطع مختلف تحصیلی در کل وزرات علوم (طبق آمارهای رسمی) همسوست.^{۲۱}

نمودار ۲. وضعیت تحصیلات شرکتکنندگان

در نمودار ۳، اطلاعات مربوط به گروه تحصیلی شرکتکنندگان در تحقیق، بر حسب درصد نشان داده شده است. بر این اساس، ۴۳درصد در گروه علوم انسانی اجتماعی، ۲۴درصد در گروه علوم پایه-کشاورزی، ۲۸درصد در گروه فنی-مهندسی و ۴درصد در گروه هنر شاغل به تحصیل هستند.

نمودار ۳. گروه‌های تحصیلی شرکتکنندگان

۱-۲. منابع کسب خبر:

۲۱. گزارش مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (www.irphe.ir/FA/Statis-).^{tices}

پاسخ دانشجویان به سؤالی درخصوص تعیین سهم هریک از منابع و رسانه‌های زیر در آگاهی از اخبار سیاسی، در طیفی با دامنه ۵ تایی در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. میزان مراجعه دانشجویان به منابع کسب خبر (درصد)

منبع کسب خبر	همیشه	اغلب	گاهی	بندرت	هیچ وقت
صداوسیما	۲۸	۳۰	۲۰	۱۱	۱۱
ماهواره	۱۷	۲۰	۲۰	۱۷	۲۷
روزنامه	۸	۲۴	۳۲	۲۵	۱۲
سایت‌های اینترنتی	۱۲	۲۰	۲۴	۲۲	۲۲
رادیوهای خارجی	۵	۹	۱۳	۲۳	۵۰
اطرافیان	۳۰	۳۷	۳۰	۱۰	۳
سایر منابع	۵	۱۵	۲۳	۲۶	۳۰

براساس اظهارنظر دانشجویان، ۵۸ درصد دانشجویان همیشه یا بیشتر اوقات برای کسب اخبار سیاسی از «صداوسیما» بهره می‌برند. دومین منبع کسب خبر، «اطرافیان» هستند که ۵۷ درصد دانشجویان همیشه یا اغلب به آن رجوع می‌کنند. اطرافیان اعم از خانواده و دوستان است. همچنین، ۵۷ درصد دانشجویان اظهار داشتند که لاقل گاهی، «ماهواره» مرجع اطلاع از اخبار آن‌ها محسوب می‌شود که از این میان ۳۷ درصد اغلب یا همیشه از آن استفاده می‌کنند.

سهم مطبوعات مکتوب (روزنامه‌ها و جراید) که از آن به عنوان یکی از منابع اصلی کسب خبر یاد می‌شود، کم بوده و ۶۹ درصد دانشجویان اصلاً از آن استفاده نمی‌کنند یا گهگاه از آن استفاده می‌کنند. این در حالی است که دانشجویان همیشه یا اغلب از «اینترنت» برای آگاهی از مسائل سیاسی بهره می‌گیرند.

۱-۳. گروه‌های مرجع:

در اینجا، با ارزیابی و تحلیل دیدگاه‌های دانشجویان در پاسخ به این پرسش که «موقع گیری افراد زیر چقدر بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های سیاسی شما تأثیرگذار بوده است؟»، نگرش آن‌ها در این حوزه بررسی شده است که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. گزارش دانشجویان درخصوص میزان تأثیرپذیری از گروه‌های مرجع اجتماعی (درصد)

اصل	کم	متوسط	زياد	خیلی زياد	گروه مرجع اجتماعی
۲۲	۱۰	۱۶	۱۵	۳۷	رهبری نظام
۲۱	۱۷	۲۰	۲۲	۲۰	مراجع تقلید و علماء
۸	۱۵	۳۲	۲۹	۱۶	استادان دانشگاه
۱۰	۱۶	۳۱	۲۹	۱۴	منتقدان و روشن‌فکران سیاسی
۶	۱۳	۲۸	۲۹	۲۴	اعضای خانواده
۲۰	۲۵	۲۵	۱۴	۷	سایر (اعم از دوستان و هنرمندان)

براساس اظهارنظر ۵۳ درصد دانشجویان، «خانواده» بهمیزان خیلی زیاد یا زیاد بر دیدگاه‌های آن‌ها تأثیرگذار است. در میان گروه‌های مرجع ثانویه، ۵۲ درصد از دانشجویان «رهبری نظام» را فردی معرفی کرده‌اند که بیشترین تأثیر را بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های سیاسی آن‌ها دارد. پس از آن‌ها، به ترتیب استادان دانشگاه با ۴۵ درصد، معتقدان و روشن‌فکران سیاسی با ۴۳ درصد و مراجع تقلید و علماء با ۴۲ درصد، بیشترین تأثیر را بر دیدگاه‌های دانشجویان داشته‌اند.

جمعیتی در اسناد العالم اسلامی

Islamic World Studies Association

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهشی سیاسی جهان اسلام

۱۲۰

گل زمینه ، شماره ۱۰
پژوهشی سیاسی جهان اسلام

۱۳۹۲

۱-۴. نگرش درباره خیزش‌های اسلامی در منطقه:

برای ارزیابی و تحلیل نگرش دانشجویان درزمینه خیزش‌های اسلامی در منطقه، از آنان خواسته شد دیدگاه خود را درخصوص گزاره‌های زیر بیان کنند که نتایج آن در جدول ۳ آمده است.

گزاره‌ها:

- تحولات اخیر در کشورهای اسلامی و عربی، باعث کاهش نفوذ آمریکا و اسرائیل در منطقه خواهد شد.
- خیزش‌های اخیر در منطقه خاورمیانه، تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته‌اند.

جدول ۳. نگرش دانشجویان درباره خیزش‌های اسلامی در منطقه (درصد)

بدون اظهارنظر	مخالف یا تا حدودی مخالف	موافق یا تا حدودی موافق	سطوح	متغیر
۱۲	۳۸	۵۰	زن	جنسیت
۴	۴۶	۵۰	مرد	
۸	۴۲	۵۰	کارشناسی و کارشناسی ارشد	مقطع
۱۰	۳۵	۵۵	دکتری	
۶	۶۱	۳۲		
۷	۴۲	۵۰	کل	

مبتنی بر نتایج جدول ۴، حدود نیمی از دانشجویان به گویه‌های فوق پاسخ «موافق یا تا حدودی موافق» داده‌اند. نیز، ۴۴درصد دانشجویان نگرشی منفی داشته و ۷درصد از شرکت‌کنندگان در این باره نظری ابراز نکرده‌اند. آزمون آماری کای‌اسکور نشان می‌دهد که تفاوت دیدگاه دانشجویان (موافق و مخالف با گویه‌ها) از نظر آماری معنادار است ($p<0/005$ ، $X^2 = 6/61$).

همان‌طورکه در جدول زیر ملاحظه می‌شود، نسبت دانشجویان مرد و زن که نگرش موافقی با گویه‌های فوق دارند، با یکدیگر برابر و معادل ۵۰درصد است ($X^2 = 0/12$ ، $p=0/39$). با وجود این حدود ۱۲درصد از زنان از پاسخ به این بخش خودداری کرده‌اند. همچنین، ۵۰درصد از دانشجویان کارشناسی و ۵۵درصد از دانشجویان کارشناسی ارشد دارای دیدگاه موافق بوده و تنها ۳۲درصد از دانشجویان دکتری نگاهی مشابه به این تحولات داشته‌اند و این تفاوت دیدگاه، از نظر آماری نیز معنادار است ($p < 0/05$ ، $X^2 = 6/61$).

جمعیة دراسات العالم الإسلامي
Federation of Islamic World Studies Association

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهشی یادی جهان اسلام

۱۲۱

پژوهشی
یادی
جهان اسلام
پژوهشی
یادی
جهان اسلام

۲- یافته‌های استنباطی

برای تعیین نقش متغیرهای پیش‌بین (مستقل) شامل منابع کسب خبر (صداوي‌سیما، شبکه‌های ماهواره‌ای، سایت‌های اینترنتی، خانواده، روزنامه، رادیوهای خارجی) و گروه‌های مرجع (رهبری نظام، علمای دینی، استادان دانشگاه، روش فکران، خانواده) در تبیین متغیر نگرش دانشجویان به جنبش‌های اسلامی منطقه به عنوان متغیر ملک (وابسته)، از رگرسیون چندگانه (هم‌زمان) استفاده شده است. در این روش، متغیرهای پیش‌بین هم‌زمان وارد تحلیل می‌شوند (جدول ۴).

جدول ۴. نتایج خلاصه مدل رگرسیونی

دوربین‌واتسون	خطای استاندارد برآورده	ضریب تبیین	R	متغیرها
۱/۸۶	۰/۷۵۸	۰/۴۲۸	۰/۶۵۴	منابع کسب خبر گروه‌های مرجع

۱۲۲

جدول ۵. نتایج تحلیل واریانس یکراهمه

سطح معناداری	F	میانگین مجدورات	درجه آزادی	مجموع مجدورات	متغیرها
۰/۰۰۱	۷۲/۲۹	۴۱۵/۵۱ ۵۷/۰	۱۰ ۹۶۷ ۹۷۷	۴۱۵/۱۳ ۵۰۰/۳۱ ۹۷۰/۴۴	رگرسیون باقی‌مانده کل

شماره ۱۴۲، سال ۱۴۰۲، پژوهشی پژوهشی اسلامی جهانی

همان‌طورکه در یافته‌های جدول ۴ مشهود است، تغییرات نگرش دانشجویان براساس متغیرهای پیش‌بین منابع کسب خبر و نیز گروه‌های مرجع تبیین‌پذیر است؛ به‌نحوی که این دو عامل قادرند در مجموع ۴۲/۸ درصد از واریانس نگرش دانشجویان به جنبش‌های

اسلامی منطقه را تبیین کند (p). همچنین، مقدار آزمون دوربین-واتسون نشان می‌دهد که خطاهای از یکدیگر مستقل بوده و مفروضه استفاده از رگرسیون برقرار است.

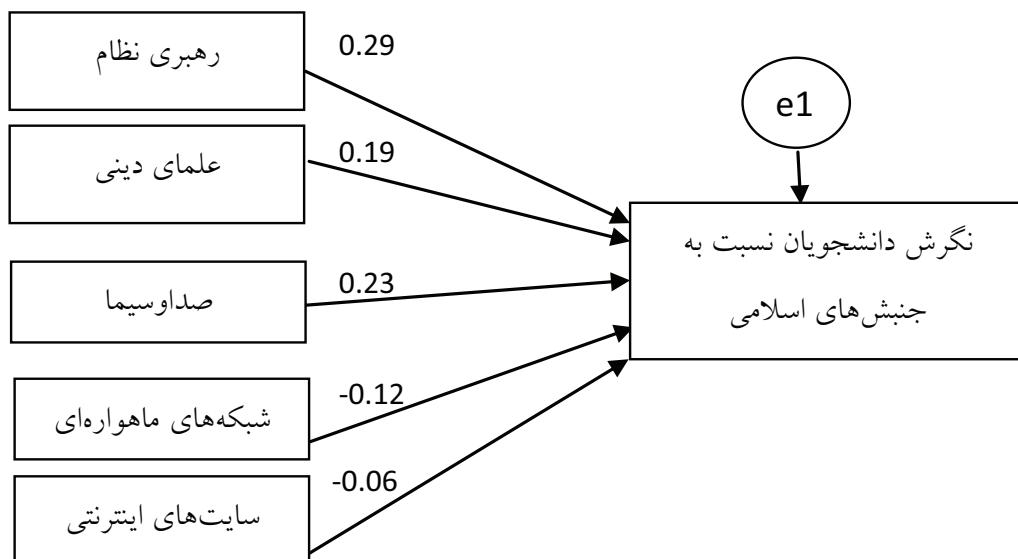
جدول ۶. نتایج ضرایب تحلیل رگرسیون

VIF	سطح معناداری	آزمون t	B	منابع تغییر	
-	0/000	10/35	1/196	مقدار ثابت	
1/25	0/000	8/53	0/140	منابع کسب خبر	صداويما*
1/31	0/000	- 4/30	0/066		شبکه‌های ماهواره‌ای***
1/15	0/469	0/72	0/012		روزنامه‌ها و جراید
1/28	0/043	- 2/03	0/034		سایت‌های اینترنت*
1/24	0/226	- 1/21	0/023		رادیوهای خارجی
1/26	0/000	7/92	0/161		رهبری نظام*
2/10	0/000	5/40	0/105	گروههای مرجع	علمای دینی***
1/34	0/420	- 0/81	0/014		استادان دانشگاه
1/31	0/739	0/33	0/006		روشن‌فکران
1/07	0/053	1/94	0/032		خانواده

با توجه به معناداری آزمون t در جدول ۶، حضور سه عامل از منابع کسب خبر شامل صداوسیما و شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌های اینترنتی و نیز دو عامل از گروههای مرجع شامل رهبری نظام و علمای دینی در معادله نهایی رگرسیون، از نظر آماری پذیرفتی است.

همچنین مقادیر آماره VIF شائبه وجود همخطی میان متغیرها را متنفسی می‌سازد.

در ادامه به کمک تحلیل مسیر،^{۲۲} برآوردهای کمی روابط علی (همکنشی) بین مجموعه متغیرها نشان داده می‌شود. البته ساختن مدل علی به معنای وجود روابط علی میان متغیرهای مدل نیست؛ بلکه این علیت بیان می‌کند که کدام مسیر اهمیت بیشتری دارد.

نمودار ۲. نمودار تحلیل مسیر

در نمودار ۲، مسیرهای معنادار در تبیین متغیر ملاک به همراه ضرایب هر یک از مسیرها نشان داده شده است. همچنین، علامت ضرایب جهت تأثیرگذاری‌ها را بیان می‌کند؛ بنابراین، همان‌طور که در نمودار نیز آمده است، در خصوص عوامل مؤثر در شکل‌گیری نگرش دانشجویان به جنبش‌های اسلامی اخیر در منطقه، می‌توان گفت که در میان گروه‌های مرجع اجتماعی، بیشترین تأثیر مربوط به رهبری نظام با ضریب ۹۲/۰ بوده است و در میان منابع کسب خبر، مربوط به صداوسیما با ۳۲/۰ و شبکه‌های ماهواره‌ای با ۹۲/۰.

نتیجه‌گیری

نگرش‌ها ابعادی همچون آمادگی درونی بالفعل برای انجام عمل و نیز گرایش یا جهت‌گیری مثبت یا منفی درباره امر اجتماعی را روشن می‌سازند و ترکیبی متشکل از شناخت‌ها و احساس‌ها و آمادگی برای عمل به پدیده‌ای معین هستند (کوهن، ۱۳۸۷؛ کرج و دیگران، ۱۹۶۱). دانشجویان و نگرش آنان به مسائل سیاسی و اجتماعی و فرهنگی همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده‌اند. دانشجویان در فرصت‌های گوناگون دیدگاه‌ها و موضع‌سیاسی خاص خود را درباره مسائل پیرامون خود داشته‌اند. آنان در بسیاری از موقع خود را در مسائل سیاسی پیشرو می‌دانسته و برای خود رسالتی سیاسی قائل بوده‌اند؛ از این‌رو، پژوهش حاضر از چند بعد دارای اهمیت است.

۱۲۵

پژوهشی رسانه‌ها و گروه‌های مذهبی: یک نظریه‌پژوهشی

براساس یافته‌های پژوهش حاضر، منابع اصلی کسب اخبار سیاسی، به ترتیب صداوسیما و اطرافیان (اعم از خانواده و دوستان) است. این موضوع نقش و اهمیت محیط پیرامونی را در مقابل سایر رسانه‌ها نشان می‌دهد. همچنین، یک‌سوم دانشجویان اظهار کردند که اغلب یا همیشه، «ماهواره» مرجع اطلاع از اخبار آن‌ها محسوب می‌شود. اما درخصوص مطبوعات مکتوب (روزنامه‌ها و جراید) نیز دو‌سوم دانشجویان به‌ندرت از آن استفاده می‌کنند. این در حالی است که رسانه‌های مرتبط با فضای مجازی و سایت‌های اینترنت رو به افزایش است؛ به‌نحوی که حدود یک‌سوم دانشجویان همیشه یا اغلب از «اینترنت» برای آگاهی از مسائل سیاسی بهره می‌گیرند.

همچنین مبتنی بر اظهارنظر بیش از نیمی از دانشجویان، «خانواده» به میزان زیادی بر دیدگاه‌های آن‌ها تأثیرگذار است؛ لذا در میان گروه‌های مرجع اولیه، خانواده همچنان تأثیرگذارترین نهاد محسوب می‌شود. گروه‌های مرجع ثانویه، «رهبری نظام» را فردی معرفی کرده‌اند که بیشترین تأثیر را بر دیدگاه‌ها و تصمیم‌گیری‌های سیاسی آنان دارد و پس از آن، به ترتیب استادان دانشگاه، متقدان و روشن‌فکران سیاسی و مراجع تقلید و علماء را مؤثرتر از همه بر دیدگاه‌های خود عنوان دانسته‌اند.

جا دارد از پدیده‌ای با عنوان «خطای برآورد» سخن بگوییم؛ به این معنا که دانشجویان براساس گزاره‌های فرهنگی حاکم بر جامعه، تأثیرپذیری خود را از اصحاب علم بیش‌برآورد کرده و بر عکس و البته ناخواسته، تأثیرپذیری خود را از گروه‌هایی که از این حوزه‌ها فاصله

مشهودی دارند (نظیر هنرمندان و ورزشکاران) کم برآورد می‌کنند. این در حالی است که ممکن است تحلیل‌های جامعه‌شناسی نتایج متفاوتی را نشان دهند.

همچنین براساس نتایج تحلیل رگرسیون، متغیرهای پیش‌بین منابع کسب خبر و گروه‌های مرجع، حدود نیمی از تغییرات نگرش دانشجویان درباره جنبش‌های اسلامی منطقه را تبیین می‌کنند. همچنین، از نظر تأثیرگذاری در شکل‌گیری نگرش دانشجویان درباره جنبش‌های اسلامی اخیر در منطقه (مبتنی بر مدل تحلیل مسیر)، دز میان گروه‌های مرجع اجتماعی، بیشترین تأثیر مربوط به رهبری نظام و در میان منابع کسب خبر مربوط به صداوسیما و شبکه‌های ماهواره‌ای (با رابطه منفی) است.

نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های سیدامامی (۴۸۳۱) و پناهی و عالیزاد (۴۸۳۱) همسوست؛ با این تفاوت که در تحقیق سیدامامی (۴۸۳۱) اثرگذاری روزنامه‌ها بیش از سایت‌های اینترنتی برآورد شده است، ولی در این پژوهش، طبق اظهارنظر دانشجویان، سایت‌های اینترنتی به مرتب بیش از روزنامه‌ها در اولویت کسب خبر قرار دارند. این یافته به تغییر ذائقه دانشجویان در منابع کسب خبر و گسترش فضای مجازی در شکل‌دهی به نگرش‌های سیاسی دانشجویان اشاره دارد. البته ادبی سده و کیهانی (۵۸۳۱) در پژوهش خود، رابطه معناداری میان استفاده از رسانه‌های جمعی (اعم از تلویزیون و اینترنت) و نگرش‌های دانشجویان مشاهده نکردند. به نظر می‌رسد دلیل این یافته، تفکیک‌نشدن رسانه‌های مختلف در سنجش میزان اثرگذاری بر نگرش‌های دانشجویان است.

از جهت دیگر، نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های طرح ملی «سنجش نگرش سیاسی دانشجویان» (روشن‌نهاد، ۸۸۳۱) و پژوهش سراج‌زاده (۱۸۳۱) از نظر تأثیرگذاری گروه‌های مرجع اولیه و ثانویه بر نگرش سیاسی دانشجویان، هم راست است.

با بررسی و مقایسه روند گسترش بهره‌گیری از اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای (مبتنی بر مقایسه نتایج پژوهش حاضر و پژوهش‌های دهه گذشته) شاهد کاهش چشمگیر مخاطبان رسانه‌هایی نظیر روزنامه و جراید مکتوب و افزایش اثرگذاری فضای مجازی بر نگرش‌های دانشجویان (به عنوان بخش مهمی از جامعه) هستیم. بی‌تردید، رشد تکنولوژی ارتباطات امری اجتناب‌ناپذیر است و فرصت معتبر و مناسبی است که اگر از ظرفیت‌های آن بهره‌گیری مناسب نشود، به تهدیدی برای امنیت ملی تبدیل می‌شود. این مسئله می‌بایست

توجه سیاست‌گذاران رسانه‌ای و ارباب مطبوعات را به این مسئله جلب کند که چه عواملی موجب فاصلهٔ مخاطبان (به‌ویژه نسل جوان) با این رسانه‌ها شده است.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشی‌یابی جهان اسلام

۱۲۷

بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های مرجع بر شکل‌گیری ...

کتابنامه

آبسالان، صادق (۱۳۸۸)، خوانش دانشجویان از سیاست‌های فرهنگی دانشگاه: مطالعه موردي دانشگاه علامه طباطبائی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد: دانشگاه علامه طباطبائی.

ادبی سده، مهدی و مسیح‌الله کیهانی (۱۳۸۵)، «عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه اصفهان»، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال اول، ص ۱۵۱ تا ۱۷۶.

اوپنهایم، آ. ن. (۱۳۶۹)، طرح پرسش‌نامه سنجش نگرش‌ها، ترجمه مرضیه کریم‌نیا، مشهد: آستان قدس رضوی.

بشیر، حسن و علی وحیدی فردوسی (۱۳۹۲)، «بازنمایی تحولات اخیر جهان اسلام در گفتمان پرسنی وی»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال سوم، ش ۲، ص ۵۰ تا ۲۹.

بینز، جرد و میکائیل وانک (۱۳۸۵) نگرش‌ها و تغییر آن‌ها، ترجمه علی مهداد، تهران: جنگل.

پناهی، محمدحسین و اسماعیل عالی‌زاد (۱۳۸۴)، «تأثیر وسائل ارتباط جمعی بر مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی»، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۲۹ و ۲۸، ص ۸۹ تا ۱۳۱.

حاتمی، محمدرضا و مصطفی اسماعیلی (۱۳۹۱)، «تعالی گفتمان انقلاب اسلامی در جنبش‌های بیداری اسلامی»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال اول، ش ۱، ص ۶۵ تا ۸۳.

خواجه‌سروری، غلامرضا و دیگران (۱۳۹۱)، «بیداری اسلامی و جریان‌های اسلام‌گرا»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال دوم، ش ۳، ص ۵ تا ۳۹.

دلاور، علی (۱۳۹۱)، مقیاس‌های سنجش نگرش، تهران: روان.

روشن‌نهاد، ناهید (۱۳۸۸)، سنجش نگرش سیاسی دانشجویان، تهران: معاونت فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، دایرة المعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان.

سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۸۱)، نگرش‌ها و رفتار دانشجویان، تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.

سیدامامی، کاووس (۱۳۸۶)، «مشارکت سیاسی دانشجویان: ارزیابی برخی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی»، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، سال دوم، ش ۱.

سیدامامی، کاووس و دیگران (۱۳۸۵)، ارزش‌ها و نگرش‌ها و رفتار سیاسی جوانان، گزارش طرح پژوهشی، تهران: سازمان ملی جوانان.

کریمی، یوسف (۱۳۷۵)، روان‌شناسی اجتماعی، تهران: ارسباران.

کو亨، آرتور (۱۳۷۸)، تغییر نگرش و تأثیر اجتماعی، ترجمه علیرضا کلدی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

مرکز افکار‌ستجی دانشجویان ایران (۴۸۳۱)، نگرش‌های سیاسی دانشجویان، تهران: مرکز افکار‌ستجی ایران.

Krech, D, Crutchfield, R.S, and Ballackey, E.L. (1961), ‘Individual in Society’, New York: McGraw-Hill.

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۱۲۸

۱۳۹۲
۱۳۹۱
۱۳۹۰
۱۳۸۹
۱۳۸۸

پیوست

گویه‌هایی که در ادامه آمده است، سؤالاتی هستند که در این مقاله از آنها استفاده شده است.^۱

نمی‌دانم	کاملاً مخالفم	تا حدودی مخالفم	تا حدودی موافقم	کاملاً موافقم	دیدگاهها
۵	۴	۳	۲	۱	تحولات اخیر در کشورهای اسلامی و عربی، باعث کاهش نفوذ آمریکا و اسرائیل در منطقه خواهد شد.
۵	۴	۳	۲	۱	خیزش‌های اخیر در منطقه خاورمیانه، تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران شکل گرفته‌اند.

جمهوریت اسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشی سیاسی جهان اسلام

۱۲۹

بررسی نقش رسانه‌ها و گروه‌های موج بروشکل گیری ...

میزان انعکاس واقعیت					روزنامه
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد		
۰	۰	۰	۱	۱	۱.۱. روزنامه‌های تا حدودی مستقل (مثل روزنامه اطلاعات)
۰	۰	۱	۱	۱	۱.۲. روزنامه‌های همسو با اصولگرایان (مثل روزنامه کیهان)
۰	۰	۱	۱	۱	۱.۳. روزنامه‌های همسو با اصلاح طلبان (مثل روزنامه شرق)
نمی‌دانم					۱.۴

۲. فکر می‌کنید تاکنون موضع‌گیری افراد زیر چقدر بر دیدگاهها و تصمیم‌گیری‌های شما تأثیرگذار بوده است؟

۱. گفتنی است که نسخه کامل پرسشنامه سنجش نگرش سیاسی دانشجویان حاوی (بیش از) صد گویه است.

میزان تأثیر					افراد/مقامات
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۱. رهبری نظام
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۲. رئیس جمهوری
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۳. مراجع تقليد و علماء
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۴. استادان دانشگاه
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۵. منتقدان و روشن فکران سیاسی
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۶. اعضای حانواده
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۷. دوستان و همسالان
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۸. هنرمندان
اصلاً	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	۲.۹. قهرمانان ورزشی
..... ۹۹ سایر.....					

۳. منابع زیر، چقدر به شما در به دست آوردن اخبار سیاسی کمک می کنند؟

میزان استفاده					منبع خبری
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۱. صدا و سیما
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۲. شبکه های ماهواره ای
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۳. روزنامه ها و جراید
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۴. سایت های اینترنتی داخلی
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۵. سایت های اینترنتی خارجی
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۶. رادیوهای داخلی
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۷. رادیوهای خارجی
هیچ وقت	بندرت	گاهی	غلب	همیشه	۳.۸. دوستان و آشنایان